

Kinga Stabrawa-Powęska

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Rzeźbiarstwo solne jako przykład dziedzictwa górniczego Wieliczki

Wstęp

Jednym z charakterystycznych elementów wystroju Kopalni Soli w Wieliczce są rzeźby wykonane w soli. Na trasie udostępnionej zwiedzającym, w skład której wchodzi: Trasa Turystyczna, Trasa Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka i Trasa Górnicza, znajdują się kaplice wykute w soli oraz figury solne, znalezione w różnych częściach kopalni. W obrębie 41 komór zgromadzono 108 rzeźb, które powstawały od XVII wieku aż do czasów współczesnych. Część z nich to obiekty *in situ*, zwłaszcza kaplice i płaskorzeźby wykonane w ociosach¹. Tego typu wystrój stanowi ewenement i czyni kopalnię unikatową na tle innych podziemnych miejsc udostępnianych turystycznie.

Fenomen występowania tradycji rzeźbienia w soli wśród górników z Wieliczki przyczynił się do próby opisanie tego zjawiska. Problemem badawczym niniejszej pracy jest określenie, w jakie kategorie dziedzictwa można wpisać rzeźbienie w soli przez wielickich górników oraz jaki wpływ na omawiany temat mają zmiany, które zaszły w przedsiębiorstwie górniczym na przestrzeni lat. Przeobrażenia, jakie nastąpiły w mieście oraz kopalni, zwłaszcza znaczne zmniejszenie sfery górniczej na rzecz turystyki, przyczyniły się do przekształceń w obszarze kulturowym, w tym ewoluowania praktyk górniczych. W tekście zostanie przeprowadzona

---

¹ Ocios – górnicze określenie na ścianę złoża.

analiza tego zagadnienia w oparciu o literaturę oraz materiały empiryczne zebrane w Wieliczce w latach 2020–2023. Pierwszym etapem badań była obserwacja uczestnicząca podczas zejść turystycznych do kopalni soli. Następnie przeprowadzono wywiady etnograficzne m.in. z trzema górnikami rzeźbiarzami – oznaczonymi w tekście skrótami: R1–A, R2–M i R3–B – którzy współcześnie pracują w wielickiej kopalni. Spotkania odbyły się w pracowni rzeźbiarskiej, znajdującej się na terenie kopalni soli. Rozmówcy oznaczeni w pracy jako R1–A i R2–M, pochodzą z wielopokoleniowych rodzin górniczych, w których występowały tradycje rzeźbiarskie. Stąd w ich wypowiedziach pojawiają się liczne odniesienia do historii rodzinnych. W jednym przypadku rozmówca oznaczony symbolem R3–B, nie ma rodzinnych związków z kopalnią i choć jest osobą napływową, większość życia spędził w Wieliczce i określa się górnikiem i wieliczanie. W pracy zaprezentowane zostaną odwołania do historycznego rozwoju tradycji rzeźbiarskich w Wieliczce, jak również współczesne przykłady działań górników rzeźbiarzy. Wykorzystywanie spuścizny przodków na rzecz terażniejszości, w kontekście badań nad dziedzictwem górniczym, pozwoli na przeanalizowanie zmian, jakie zaszły w tym obszarze. Podjęty temat wymaga przeprowadzenia analizy działań autorów prac oraz fenomenologicznego uchwycenia sensów, jakie zostały nadane tradycji rzeźbienia w soli, rzeźbiarom i wykorzystywanej do pracy twórczej soli.

Zebrany materiał zostanie zaprezentowany w nurcie nowej filozofii dziedzictwa, która postrzega dziedzictwo procesualnie i jako praktykę kulturową. Rozwój i ewolucja myślenia o dziedzictwie wynikały z przyjętych paradygmatów, które początkowo skupiały się na ochronie i konserwacji obiektów materialnych [np. Ashworth 2015; Tomaszewski 2021]. Wraz z postępującymi badaniami nad dziedzictwem nastąpiła zmiana w sposobie patrzenia na to, jak percypować jego obszar. Przesunięto punkt zainteresowania z obiektu, jako nośnika przeszłości, na proces, który jest świadomym, subiektywnym wyborem elementów przeszłości i jest wykorzystywany w terażniejszości [Lowenthal 1996; Ashworth 2015]. W tym ujęciu wybór dokonywany przez depozytariuszy dziedzictwa wynika z określonej aksjologii i wpływa na kreowanie terażniejszości. Na zmiany w rozumieniu dziedzictwa zwraca uwagę również Janusz Barański, który wskazuje na proces zastępowania nawykowych form tradycji przez uświadomione, refleksyjne dziedzictwo w posttradycyjnej rzeczywistości [Barański 2019: 245]. Przykład rzeźbiarstwa solnego, jako praktyki dziedzictwa, będzie

zaprezentowany w oparciu o realizm krytyczny, rozwijany w filozofii w latach 70. XX wieku i wykorzystywany przez czołowych badaczy dziedzictwa [Smith 2006; Macdonald 2013; Ashworth 2015]. Zakłada on, że świat jest dostępny poznawczo, jednak wymaga postawy relatywizmu poznawczego, a zatem powinien być oparty o szerokie badania i analizę. W pracy przyjęto metodę fenomenologicznego poznania, która pozwala na zrozumienie, jak w obszarze dziedzictwa funkcjonuje relacja między człowiekiem a otaczającą go rzeczywistością – co umożliwi określenie, jakie miejsce zajmuje w nim rzeźbienie w soli [Merleau-Ponty 2001; Maciejczak 2001; Wesołowska 2008]. Zagadnienie dziedzictwa górniczego Wieliczki zostanie także rozpatrzone w myśl koncepcji dziedzictwa oddolnego, prezentowanej przez badacza Iaina J.M. Robertsona [Robertson 2013] oraz idei usankcjonowanego dyskursu dziedzictwa opisywanej przez Laurajane Smith [Smith 2006].

Istniejąca literatura przedmiotu nie podejmuje tematu rzeźbienia w soli całościowo – jako przykładu praktyki z obszaru dziedzictwa. Wśród dostępnych publikacji można znaleźć liczne artykuły poświęcone kaplicom na terenie kopalni soli, w których znajdują się przedstawienia podziemnych miejsc kultu religijnego oraz próby interpretacji cech stylu rzeźb w oparciu o materiały ikonograficzne, kartograficzne i zachowane opisy [np. Kalwajtys 1996; Skubisz, Wolańska 2016; Konwerska 2016]. Agnieszka Wolańska, historyk i pracownik Kopalni Soli „Wieliczka”, podjęła się zebrania i opisanie obiektów wykonanych w soli, znajdujących się w wielkich podziemiach, oraz przedstawienia wybranych postaci rzeźbiących górników [Wolańska 2018]. Powstały również prace o tematyce konserwatorskiej oraz studia konserwatorskie dla poszczególnych komór, które uwzględniają obiekty wykonane w soli². Dla omawianego tematu znaczące są też publikacje o tematyce religijnej i kulturowej, które opisują górniczą grupę zawodową, wraz z charakterystycznymi dla niej wierzeniami, tradycjami, zwyczajami czy realiami pracy i znajdują swoje odzwierciedlenie w tematyce rzeźb [Dobrowolska 1958; Płatek 1981; Janicka-Krzywdą 1984; Simonides 1988; Bęben 2008; Wolek-Kocur 2008]. Problematyka rzeźbiarstwa solnego wymaga również uwzględnienia literatury geologicznej, która umożliwi zapoznanie się z wykorzystywanym materiałem, jakim jest sól [np. Kuc 1990; Kolasa 1990]. Na uwagę zasługują również zbiory

---

² Charkot J., Skubisz M., *Studia konserwatorskie dla podziemnych wyrobisk kopalni soli w Wieliczce, przechowywane w Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka*, źródła niepublikowane.

Archiwum Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, które zawierają ryciny obiektów wykonanych w soli, również tych już nieistniejących, oraz zbiór archiwalnych zdjęć wykonanych w kopalni. Materiały te dokumentują obiekty i miejsca, które ze względu na poziom destrukcji nie są udostępniane. Zachowane źródła są wykorzystywane przez górników rzeźbiarzy do wykonywania prac renowacyjnych. Dużą część publikacji stanowią również albumy wydawane przez Kopalnię Soli „Wieliczka” oraz Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, które zawierają archiwalne oraz współczesne zdjęcia kopalni wraz z wystrojem podziemnych wyrobisk. Warto nadmienić, że tematyka rzeźbienia w soli jest obecna także w lokalnych mediach, materiałach prasowych oraz źródłach internetowych, w których można znaleźć ciekawostki przedstawione w przystępnej formie. Informacje te są publikowane zarówno przez różne instytucje funkcjonujące w Wieliczce, jak i przez samych rzeźbiarzy, np. w mediach społecznościowych czy lokalnej prasie [np. Panorama Powiatu Wielickiego, wieliczka.naszemiasto.pl; data odczytu: 14.09.2023].

Dotychczasowa kwerenda wskazuje, że tradycja rzeźbienia w soli przez górników występuje jedynie w kilku rejonach związanych z wydobywaniem: Wieliczce, Bochni, Kłodawie, rumuńskiej Kaczyce, w kopalni Khwera w Pakistanie oraz w kolumbijskiej Zipaquirze [Wolańska 2018: 10]. Omawiany rodzaj rzeźby jest ulokowany w środowisku górników i w przestrzeni wielickiej kopalni, ale współcześnie jej przykłady wychodzą również poza te granice, co wynika z aktywności samych twórców i zostanie omówione w dalszej części pracy.

Każda praktyka kulturowa – będąca nośnikiem wartości i znaczeń – jest procesem dynamicznym i ulega przeobrażeniom. Współczesne badania nad dziedzictwem skupiają się na tym, by rozumieć te aktywności w określonym obszarze kulturowym. W swoich pracach nad dziedzictwem badaczka Laurajane Smith wspomina wielokrotnie, że „dziedzictwo jest czymś, co się robi, a nie posiada” [Smith 2019: 4], podkreślając rolę, jaką pełni w tym przypadku procesualność. Depozytariusze dziedzictwa świadomie czerpią z przeszłości i na nowo interpretują istotną dla nich spuściznę, co ma bezpośredni wpływ na kreowanie otaczającej ich rzeczywistości. Zachodzące zmiany nie występują w próżni, lecz są związane ze zmieniającym się społeczeństwem i sytuacją społeczną, polityczną czy gospodarczą [Smith 2006; Ashwort 2015]. Przeobrażenia, jakie zaszły w Wieliczce, stanowią istotne tło dla obecnych form praktykowania dziedzictwa. Szczególną uwagę zwracają przemiany

w charakterze funkcjonowania kopalni, w której nastąpił znaczący rozwój turystyki, przy jednoczesnym zmniejszeniu wydobycia, pozwoliły na zaangażowanie górników oraz kolejnych pokoleń rodzin górniczych w nowe obszary aktywności.

1. Sól w rzeźbiarstwie oraz jej znaczenie symboliczne

W literaturze dotyczącej symboliki soli podkreślana jest jej ambiwalentność i szerokie zastosowanie w kulturze, obrzędowości, czy rytuałach – określając ją jako substancję o wyjątkowym znaczeniu i szerokim zastosowaniu. Z jednej strony jej właściwości konserwujące są związane z niezmiennością powstrzymującą procesy rozkładu – co czyni z niej substancję o wymiarze bliskim *sacrum*. Jednak jej nadmiar wyraża się poprzez jałowość, a zatem brak możliwości rozwoju życia. Z drugiej strony, sól wiązana jest z biologicznym istnieniem człowieka, ponieważ jest składnikiem krwi i ciała, natomiast jej obecność w wydzielinach, np. pocie, symbolizuje trud i gorycz życia [np. Kowalski 2007: 523–529]. W wielickiej kopalni sól jest z jednej strony symbolem ciężkiej pracy związanej z wydobyciem [Dobrowolska 1958]. Dominuje tu czynnik pragmatyczny, bowiem obecność złoża umożliwia pracę okolicznym mieszkańcom. Jednak z drugiej strony jest to materiał, w którym górnicy znaleźli możliwość wyrażania swojej kultury i duchowości, tworząc obiekty wykute w soli.

Rzeźbienie w soli w kopalni wielickiej jest możliwe za sprawą obecności określonych typów złóż solnych oraz zastosowanych procesów eksploatacji. Tematyka budowy geologicznej występującej na terenie Wieliczki posiada liczne opracowania, dzięki badaniom prowadzonym od XIX wieku [np. Poborski 1965]. Jak wskazują materiały źródłowe, miejsce to wyróżnia się w skali światowej, za sprawą charakterystycznego ukształtowania górotworu. Bliżej powierzchni znajduje się złożo bryłowe, które wyróżnia się bryłami o zróżnicowanej wielkości – największe z nich osiągały rozmiary do kilkudziesięciu tysięcy m³ [Kolasa 1990: 39–40]. Sól tego typu była wydobywana partiami, a efektem pracy górników są wydrążone komory, w których znajdują się m.in. kaplice wraz z płaskorzeźbami. Drugim rodzajem jest złożo pokładowe, uformowane w postaci warstw, które różnią się między sobą ze względu na typy soli oraz występujące osady. Choć usytuowane jest poniżej brył solnych, to w wyniku pofałdowania terenu częściowo wchodzi pomiędzy ich przestrzenie [Kolasa 1990: 36–38].

Charakterystyczna dwudzielność złoża czyni wielicką kopalnię nietypową, ponieważ taki układ geologiczny występuje niezwykle rzadko. Przyczyniło się to do zastosowania różnych form wydobywania, co znacząco wpłynęło na kształtowanie podziemnych przestrzeni i pozyskiwanie materiału do pracy rzeźbiarskiej.

Różnorodność soli, z jaką można spotkać się w Wieliczce, ma bezpośredni wpływ na to, jakiej wielkości rzeźby powstają. Wynika to z wyglądu określonego rodzaju soli oraz jej właściwości – jest to materiał plastyczny, ale jednocześnie kruchy. W wielickiej kopalni wyróżniono różne typy skał solnych jak: zuber, sól zielona typowa, sól zielona wielkoziarnista (witrażowa), sól pasiasta, sól dolomityczna (rzadka), sól najstarsza, sole spizowe (smulec, pasiasta, orłowa, smugowana, oczkowa), szybikowa, kryształowa, zielona pokładowa [Długosz: 1958]. Jak podają źródła, nazwy soli były najprawdopodobniej nadawane przez górników i nawiązywały do ich wyglądu lub sposobu pakowania. Przykładem mogą być np. „sól orłowa”, która swą nazwę zawdzięcza pakowaniu do beczek z wypalonym znakiem orła, czy „smulec”, którą nazywano sól silnie zanieczyszczoną piaskiem [Jodłowski 1988: 46–48].

Zanim jednak sól stała się dominującym materiałem rzeźbiarskim, wieliccy górnicy rzeźbili w drewnie. W różnych częściach kopalni znajdowane są proste w wykonaniu krzyże, ołtarze lub kapliczki. Umieszczano je zazwyczaj w miejscu, gdzie rozpoczynano pracę, na skrzyżowaniach chodników lub tam, gdzie zdarzył się wypadek. W materiałach źródłowych można znaleźć również informację o kaplicach, których wystrój początkowo był drewniany, a dopiero z czasem wymieniany na wyposażenie wykonane w soli [Skubisz, Wolańska 2016].

Zastępowanie drewna solą następowało stopniowo i wynikało z kilku czynników. W Instruktarzu dla Żup Krakowskich z 1743 roku pojawia się informacja o zakazie umieszczania elementów drewnianych w podziemnych obiektach sakralnych. Przepis ten był umotywowany zagrożeniem pożarowym, nie był jednak przestrzegany, o czym świadczą zapisy w dokumentach, w których znajdują się wzmianki o występowaniu drewnianych elementów wystroju [Jodłowski 2000: 136]. Szczegółowe opisy wyglądu kaplic oraz zmian, jakie zachodziły w ich wyposażeniu, znajdują się w opracowaniu autorstwa Skubisza i Wolańskiej *Krzyż i sól. Dziedzictwo wiary górników wielickich*. Drugim czynnikiem wpływającym na ograniczenie wykorzystywania drewna w wystroju była jego dostępność. Surowiec ten

był wykorzystywany do budowania zabezpieczeń kopalni i stanowił towar deficytowy. Drewno w połączeniu z silnie zasolonym powietrzem było najskuteczniejszą formą zabezpieczania pustek po wydobyciu soli i chroniło je od zawalenia. Ograniczenia prawne oraz dostępności surowca nie wykluczyły jednakże całkowicie jego wykorzystywania w pracy twórczej. Obostrzenia przyczyniły się jednak do sięgnięcia po dostępny i znanym górnikom materiał, którym w tym przypadku była sól. Również współcześnie pojawiają się przykłady wykorzystywania drewna w twórczości wielickich górników. Przykładem tego jest wykonana w 2010 roku *Golgota wielickich górników*. Jest to droga krzyżowa, którą tworzy czternaście drewnianych, rzeźbionych tablic, w których umieszczono relikwie w postaci kamieni z Golgoty. Podziemna droga krzyżowa jest częścią kopalnianego szlaku pielgrzymkowego „Szczęść Boże”.

Dostępność różnorodnej soli wymaga od górników rzeźbiarzy doskonałej znajomości materiału, w którym pracują. Jak wskazują wypowiedzi respondentów, wiedza na jej temat wynika ze znajomości geologicznej złoża, ale również relacji, jaka zachodzi między twórcą a solą. Przytoczone poniżej wypowiedzi należą do współczesnych górników rzeźbiarzy, którzy w trakcie rozmów wielokrotnie podkreślali znaczenie znajomości halitu³, potrzebnej do umiejętnego wykorzystania go w pracy artystycznej. Rozpoznawanie soli oraz umiejętność obchodzenia się z nią odgrywa ważną rolę przy planowaniu wykonania rzeźby solnej:

Z solą, no tak jak z każdym materiałem, trzeba się zapoznać i tutaj na początku jest bardzo ciężko, ale w miarę upływu czasu człowiek zaczyna rozpoznawać, który kawałek się nadaje do rzeźbienia, jaki rodzaj soli wybrać, bo mamy różne rodzaje soli, co chcemy osiągnąć [...]. Sól jest materiałem dość miękkim, bo jest to twardość mniej więcej gipsu. Natomiast jest bardzo krucha i na to trzeba zwracać uwagę. Czyli wnikać w strukturę soli, zobaczyć, czy nie ma dużych kryształów – w dużym kryształach jest bardzo ciężko rzeźbić, więc staramy się wybierać tą sól, w której jest mało kryształów [R1–A.].

[Sól] Natomiast jako materiał rzeźbiarski jest bardzo złym materiałem, bo nie spełnia podstawowych warunków materiału rzeźbiarskiego. Przede wszystkim nie da się jej obrabiać we wszystkich kierunkach. Owszem teraz, używając tych narzędzi współczesnych, można sobie tą... Ta sytuacja trochę uległa poprawie, ale też stosuje się pewne zabiegi [R2–M.].

---

³ Halit – sól kamienna.

Górnicy w ramach pracy rzeźbiarskiej wykonują szereg uporządkowanych i skoordynowanych działań. Jednym z pierwszych etapów jest analiza tematu, wielkości rzeźby i selekcji materiału – ze złoża bryłowego lub pokładowego. Dobór typu soli, który uwzględnia stopień zanieczyszczenia substancjami ilastymi jest kluczowy, ponieważ wpływa na całokształt planowanej rzeźby. Sól bryłowa ma zróżnicowaną strukturę stworzoną przez kryształy różnej wielkości, które przepuszczają światło, dlatego jest wykorzystywana do rzeźbienia obiektów wielkogabarytowych. Natomiast materiał pozyskiwany ze złoża pokładowego występuje w kolorze szarym lub białym, jest jednolity, bardzo twardy, co umożliwia rzeźbienie drobnych elementów i szczegółów [Skubisz, Wolańska 2016]. Ze względu na swoje cechy wykonywane są w niej mniejsze formy, gdzie oddanie detalu odgrywa decydującą rolę. Jednym z najbardziej wartościowych rodzajów halitu jest sól kryształowa, zbudowana z sześciociennych kryształów. W dostępnych opracowaniach podkreśla się, że w rzeźbiarstwie jest wykorzystywana wyłącznie do dekorowania oraz przy tworzeniu żyrandoli, co wynika z jej budowy utrudniającej rzeźbienie [Wolańska 2018: 141].

Zrozumienie charakteru soli jako materiału twórczego jest ważnym procesem, na co zwracają uwagę górnicy rzeźbiarze. Jak podkreśla jeden z respondentów, doświadczenie górnicze jest jednym z kluczowych czynników w planowaniu stworzenia rzeźby, ponieważ wymaga ono uwzględnienie wielu elementów:

Więc to doświadczenie pozwala na to, żeby później nie robić jakichś błędów, żeby gdzieś ta sól się nie odszczypała [...]. Czyli wnikać w strukturę soli, zobaczyć, czy nie ma dużych kryształów – w dużym kryształach jest bardzo ciężko rzeźbić, więc staramy się wybierać tą sól, w której jest mało kryształów [R1–A.].

2. Fenomenologiczne źródła sensów i znaczeń nadawanych rzeźbom solnym

Filozoficzna refleksja nad aspektem doświadczenia odsyła do szerszego spojrzenia na owo zagadnienie, w kontekście badań nad dziedzictwem. Maurice Merleau-Ponty, francuski przedstawiciel fenomenologii i egzystencjalizmu, na gruncie swojej filozofii postrzega akt doświadczenia jako dialog między przedmiotem a podmiotem [Maciejczak 2001: 12]. To właśnie poprzez dialog – między cielesnym podmiotem a przedmiotem – możliwe

jest doświadczenie. Kolejną kwestią jest pojęcie ciała – podmiotu, w którym ujawnia się intencjonalność – ponieważ wpływa ono na zrozumienie interakcji oraz właściwości naszych ciał. Jak wskazuje Maria Gołębiowska, Merleau-Ponty przyjmuje fenomenologiczne założenie, że działania podmiotu nadają sens temu, co pojawia się w doświadczeniu, czyli w relacji ze światem [Gołębiowska 2004: 243]. Natomiast w artykule „*Świat przeżywany*” a doświadczenie estetyczne w filozofii Merleau-Ponty’ego, Agnieszka Wesołowska podejmuje analizę roli dialogu, który – w koncepcji Merleau-Ponty’ego – umożliwi wejście w relację człowieka ze światem przeżywanym [Wesołowska 2008]. Badaczka podkreśla, że dialog pełni funkcję sensotwórczą – ponieważ zawiera nadane mu znaczenia [Wesołowska 2008: 73–74]. Zwraca także uwagę na znaczenie doświadczenia estetycznego: „Sensotwórczą funkcję doświadczenia Merleau-Ponty uwyrażnia przez ukazanie doświadczenia estetycznego, przez odsłonięcie tego, co w codziennym postrzeganiu świata nie jest dostępne, a co leży u podstaw jako źródłowe ukazywanie się fenomenu” [Wesołowska 2008: 74]. Tak rozumiane doświadczenie estetyczne umożliwia ujawnienie się elementów świata niedostrzegalnych na co dzień, których sensory są konstruowane poprzez relację zachodzącą między tym, co umysłowe, a tym, co zmysłowe. Koncepcja Merleau-Ponty’ego pozwala na znajdowanie ukrytych sensów i znaczeń w działaniach jednostek w danym obszarze kulturowym i ich uzasadnienie – w tym przypadku górników rzeźbiarzy – którzy ujawniają niewidoczne treści. Ilustracją tak rozumianego doświadczenia może być wypowiedź jednego z respondentów, która dotyczy budowania relacji między górnikiem a kopalnią:

Ja zacząłem się pasjonować kopalnią... Interesować kopalnią, może nie na taką skalę jak mój tata, ale też bardzo sentymentalnie podchodzę do tego miejsca, nie tylko ze względów rodzinnych, ale właśnie pasji i historii tego miejsca. Dopiero kiedy się zatrudniłem, zacząłem widzieć to, co... o czym tata opowiadał. To piękno tego miejsca, niesamowitą historię [R1–A.].

Uchwycenie procesów, jakie zachodzą w subkulturze wielickich górników, wymaga odwołania się również do różnorodnych źródeł z zakresu historii i kultury. Obecność tradycji rzeźbienia przez górników sięga kilku wieków wstecz. Wprowadzanie w przestrzeń kopalni obiektów nieprzemysłowych, o wymiarze symbolicznym, wytwarzanie ich z surowca będącego podstawą ich zatrudnienia, odsyła do pytania o stosunek górników do soli i zakładu

górniczego. Literatura poświęcona temu zagadnieniu wskazuje, że dla górników halit jest przede wszystkim symbolem ciężkiej pracy, która wymaga ogromnego wysiłku, jest nieprzewidywalna oraz niebezpieczna [Dobrowolska 1958; Janicka-Krzywda 1984]. Warunki pracy pod ziemią – m.in. brak dostępu do światła dziennego i świeżego powietrza, niebezpieczne zjazdy i wyjazdy do podziemi, zagrożenie wybuchami metanu, pożarami czy zalaniem – to tylko nieliczne przykłady zagrożeń czyhających na pracowników kopalni. Niepewność związana zawodem górnika sprzyjała rozwojowi pobożności tej grupy zawodowej, a tematyka rzeźb solnych jest jednym z jej przejawów. Analizując zachowane w kopalni obiekty, uwagę zwraca eksponowanie tematów religijnych, wiary w demony czy kult ciężkiej pracy, którą reprezentują górnicy. Należy jednak podkreślić, że wraz ze zmianami w subkulturze górników, które wynikają z sytuacji społecznej i gospodarczej, nastąpiły przeobrażenia w warstwie prezentowanych treści. Przekształcenia są efektem reinterpretacji spuścizny górniczej przez współcześnie pracujących górników. Doświadczenie pracy twórczej rzeźbiarzy odsłania elementy przeszłości górniczej na nowo zinterpretowanej i ukazanej w formie, która nie jest zarezerwowana tylko dla społeczności górniczej, ale dostępna dla masowego odbiorcy.

2.1. *Sacrum* jako źródło inspiracji dla górników

Najstarsze rzeźby, które zachowały się w kopalni soli w Wieliczce, nawiązują tematycznie do wierzeń górniczych. Sfera *sacrum* odgrywa szczególną rolę dla tej grupy zawodowej, na co wpływ miały zarówno trudne warunki pracy, jak i pochodzenie górników, którzy – poza wysoką rangą specjalistami – w większości wywodzili się z lokalnego środowiska wiejskiego [Dobrowolska 1958]. Przykładem roli sfery religijnej w tej grupie zawodowej są wykute w soli kaplice. W okresie od XVI do XX wieku w wielickiej kopalni górnicy rzeźbiarze wydrążyli ich ponad czterdzieści, wraz z częściowym wyposażeniem, do których zaliczyć należy: ołtarze, rzeźby świętych, płaskorzeźby przedstawiające sceny biblijne [Skubisz, Wolańska 2016: 16]. Do najstarszych obiektów zalicza się kaplica pod wezwaniem św. Antoniego, która powstała w latach 1668–1670 [Konwerska 2016]. Przykładem są również liczne figury św. Barbary – patronki górników i św. Kingi – patronki górników solnych, rzeźby św. Antoniego – opiekuna górników kruszcowych i osób poszukujących, czy św. Klemensa – patrona wielickiej parafii. Są to nieliczne przykłady obiektów, które nawiązują w swej treści

do wiary górników. Rolę, jaką odgrywiają wizerunki świętych patronów w społeczności górniczej, omawia Beata Piecha van Schagen w książce *Kult świętej Barbary wśród górników kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*. Na podstawie kultu św. Barbary autorka analizuje funkcjonowanie wizerunków świętej oraz podkreśla rolę, jaką odgrywiają w procesie kreowania wspólnotowości oraz zwraca uwagę na walory kulturotwórcze wśród członków tej grupy zawodowej [Piecha van Schagen 2019].

Na duchowość wielickich górników wpłynęło kilka czynników. Jednym z nich była opisywana powyżej świadomość niebezpieczeństwa związanego z wykonywaną pod ziemią pracą, co sprzyjało szukaniu oparcia w sferze *sacrum*. Brak możliwości racjonalnego wyjaśnienia różnych wydarzeń w kopalni, np. wybuchów czy zawałów skalnych, wpływał na postawy pracowników, którzy szukając wsparcia, kierowali się w stronę wiary. Ponadto rozwój religijności związany był także z działalnością Franciszkanów-Rreformatorów, którzy zostali sprowadzeni do Wieliczki w 1623 roku i prężnie działali na tych terenach [Skubisz, Wolańska 2016: 17]. Kolejnym ważnym czynnikiem było wiejskie pochodzenie przyjmowanych pracowników, co przedstawiła w swoim opracowaniu Danuta Dobrowolska [Dobrowolska 1958: 78–81]. Wieliczka otoczona jest licznymi wsiami, które były źródłem napływu pracowników dla przedsiębiorstwa. Sprzyjało to wykształceniu religijności górniczej, która ewoluowała z religijności ludowej i nabrała charakterystycznych cech dla tej grupy zawodowej. Sprzyjało to także eksponowaniu wartości zbiorowych, a zatem społecznego charakteru religii, czy demonstrowaniu treści narodowych. Pochodzenie pracowników kopalni wpływało także na łączenie religijności z czynnikami lokalnymi, poprzez nawiązania do typowych dla tej grupy wartości i wizerunków [Stabrawa-Powęska 2020]. Ponadto niezrozumiałe dla górników zjawiska naturalne występujące w kopalni, wpływały również na rozwój wiary w złe i dobre duchy, obecne w podziemiach kopalni. Z tego powodu powszechne było mieszanie się religijności z wiarą w istnienie demonów. Jednym z przykładów jest postać Skarbnika – postrzeganego jako ducha i strażnika kopalni, który opiekuje się pracującymi pod ziemią górnkami, ale również karze ich za nieodpowiednie zachowanie, jak np. lenistwo czy gwizdanie [Janicka-Krzywda 1984: 12–13]. W efekcie istniejące i powstające rzeźby sytuują się zarówno w obszarze religii, jak i wierzeń lokalnych, czego przykładem są liczne wizerunki wspomnianego Skarbnika. Należy zaznaczyć, że pomimo znaczącego spadku występowania zagrożeń w kopalni wielickiej,

tematyka związana ze sferą *sacrum* jest obecna i kultywowana. Twórcy, wzorem swoich poprzedników, odwołują się do konkretnych elementów religijnych, np. patronów, co stawia w centrum również określone wartości charakterystyczne dla stanu górniczego.

Przykładem miejsc w kopalni o szczególnym znaczeniu są wykute w soli kaplice, które współcześnie pełnią różne funkcje. Z jednej strony, podtrzymywana jest ich pierwotna funkcja, czyli są czynnymi ośrodkami praktyk religijnych dla pracowników kopalni. Potwierdzeniem tego są odbywające się msze z okazji świąt patronek górniczych – św. Barbary – 4 grudnia i św. Kingi – 24 lipca, które są bardzo ważnymi wydarzeniami dla opisywanej subkultury. Jednak z drugiej strony kaplice zostały udostępnione osobom spoza środowiska górniczego. Zachowano w tym przypadku funkcję religijną, ponieważ umożliwia się osobom z zewnątrz uczestniczenie w mszach, np. pasterce, niedzielnych eucharystiach czy zorganizowanie ślubu. Pojawiło się również inne przeznaczenie, w którym podziemne kaplice zostały włączone do wytyczonej trasy zwiedzania, stając się powszechnie dostępnymi miejscami turystycznymi. Ponadto przygotowano szlak pielgrzymkowy „Szczęść Boże”, który prowadzi turystów przez podziemne miejsca kultu wraz z możliwością uczestnictwa we mszy świętej. Podtrzymywanie określonych praktyk religijnych oraz nadanie nowych funkcji miejscom *sacrum* sytuuje ten obszar jako ważny element dziedzictwa górniczego, który jest praktykowany przez lokalną społeczność:

Uroczystości związane właśnie z religią, czyli msza barbórkowa, msza z okazji święta św. Kingi, święta Bożego Narodzenia, święta Wielkanocne, to wszystko cały czas jest u nas [...] te uroczystości odbywają się na... w kaplicy św. Kingi, i czy to droga krzyżowa, gdzie są rzeźby... płaskorzeźby kolegów, tzw. Golgota górników wielickich, przed Wielkanocą tam... tam te uroczystości cały czas są i ludzie na nie chodzą. [...] Oczywiście tradycja mówienia sobie w kopalni „szczęść Boże” dalej funkcjonuje. To się słyszy cały czas [R1–A].

W opracowaniach oraz materiałach prasowych przedstawiane są bieżące informacje na temat nowo powstałych rzeźb, wykonanych przez wielickich górników [Wolańska 2018, Panorama Powiatu Wielickiego, www.kopalnia.pl; data odczytu: 14.09.2023]. Analizując dostępne informacje, w oparciu o kontekst kulturowy opisywanej subkultury można przyjąć, że praktykowanie tradycji przyozdabiania podziemnych miejsc kultu rzeźbami jest świadectwem pamięci o przynależności do górniczego

środowiska. Rzeźby świętych umiejscowione w przestrzeni kopalni stają się znakami, które są nosicielami treści religijnych i wprowadzają możliwość oparcia w sferze sacrum [Eliade 2005: 150–153]. Zachowane obiekty i współcześnie powstające rzeźby można uznać też za akty pamięci, poprzez które ożywiana jest symbolika górnicza, łącząca teraźniejszość z przeszłością. W tym ujęciu górnicy rzeźbiarze w obrębie społeczności górniczej stali się świadomymi kontynuatorami spuścizny, jaką pozostawiły po sobie wcześniejsze pokolenia. Zachowanie obiektów kultu oraz tworzenie nowych rzeźb o tematyce religijnej ma szczególne znaczenie, są bowiem nośnikami wartości charakterystycznych dla tej zbiorowości. Podziemne kaplice są symbolem duchowego wymiaru pracy górników, dlatego mimo powszechnej sekularyzacji oraz zmniejszenia się tej grupy zawodowej mogą stanowić przykład identyfikacji ze spuścizną religijną. Odwoływanie się do pierwotnych znaczeń miejsc kultu w kopalni, które tworzone były z potrzeb duchowego oparcia w sile wyższej – czy poprzez praktyki religijne, czy też praktykowanie rzeźbiarstwa – jest przykładem, w jaki sposób można zaangażować pamięć o przeszłości na rzecz współczesnych potrzeb. Ilustracją tego zjawiska jest kaplica pod wezwaniem św. Kingi, będąca dla wielickich górników miejscem o znaczeniu religijnym, w którym odbywają się najważniejsze górnicze święta:

Jednak jak człowiek uczestniczy [...]. Na kaplicy św. Kingi zmieści się określona liczba ludzi i to jest koniec. I tam już nikt nie wejdzie więcej. Więc ta kameralność jakby powoduje, tak mi się wydaje, że jeszcze człowiek bardziej się czuje taki ważny, bo jest w tej grupce, która jest bardzo mała. No i zresztą wiadomo, jak przyjdzie biskup czy kardynał i odprawia tą mszę świętą, więc człowiek się jakby no fajnie się wtedy czuje [R3–B.].

Kaplica św. Kingi stała się również jednym z najbardziej rozpoznawalnych i charakterystycznych miejsc turystycznych – przedstawiana jako świadectwo pracy górników solnych i ich wierzeń. Swoją rozpoznawalność zawdzięcza gabarytom – jest to największa podziemna świątynia w Europie, która pełni funkcje sakralne (12 metrów wysokości, 18 metrów szerokości i 54 metry długości) – oraz licznym przykładom prac rzeźbiarskich, które powstawały od 1895 roku [Wolańska 2018: 22]. Włączenie kaplicy w podziemny szlak turystyczny umożliwiło jej udostępnianie szerszemu gronu odbiorców i zaprezentowanie obiektu jako świadectwa pracy, kultury i wierzeń górniczych. Ustanowienie kopalni zabytkiem nie spowodowało

w tym przypadku utracenia przez kaplicę funkcji religijnej, lecz umożliwiło funkcjonowanie dziedzictwa i religii w tym samym miejscu [d'Obyrn 2017: 12–40]. Nawiązywanie do spuścizny przodków poprzez tworzenie nowych rzeźb i płaskorzeźb o tematyce religijnej oraz ich eksponowanie ma na celu demonstrowanie ważnego obszaru tożsamości dla tej grupy. Włączanie ich w szerszy obieg kulturowy – miejsc powszechnie udostępnianych – i prezentowanie spuścizny przodków oraz współczesnych form rzeźbiarskich, pozwala na wpisanie ich w koncepcję udziadczenia religii, o którym pisze Anna Niedźwiedź. Badaczka podejmuje temat kształtowania się relacji między religią a dziedzictwem oraz ich wpływu na tworzenie współczesnych dyskursów i praktyk kulturowych [Niedźwiedź 2020]. W swojej pracy odwołuje się, za Birgit Meyer i Marleen de Witte, do takich pojęć i procesów, jak udziadczenie *sacrum* [*heritagisation of the sacred*] i sakralizacja dziedzictwa [*sacralisation of heritage*] [Niedźwiedź 2020: 4]. Jak wskazuje Niedźwiedź, pierwsza kategoria zakłada tendencję do „profanizacji” form religijnych poprzez umieszczanie ich w ramach dziedzictwa, co może przyczyniać się do utracenia początkowej sakralności. Druga kategoria zakłada zintensyfikowanie warstwy sakralnej obszarów już oznaczonych, zatwierdzonych i uwierzytelnionych jako dziedzictwo [Niedźwiedź 2020: 4]. Oznacza to możliwość dalszej sakralizacji lub sakralizacji w nowej wersji miejsc, obiektów czy praktyk kulturowych. W omawianym przypadku udziadczenie kaplic oznacza nadanie im nowych funkcji. Polega to na tworzeniu rzeźb nie w celu kultu religijnego, ale ze względu na to, że *sacrum* przejęło rolę dziedzictwa, które poprzez akt twórczy i jego prezentację jest demonstrowane oraz podtrzymywane. Dlatego analizując procesy zachodzące w Wieliczce, w tym: zachowywanie miejsc kultu, przyozdabianie podziemi nowymi rzeźbami, udostępnianie ich szerszemu gronu odbiorców, a także umożliwienie pracy górnikom rzeźbiarzom, można uznać za formę manifestacji dziedzictwa górniczego w Wieliczce.

2.2. Wpływ funkcji turystycznej na poszerzenie zakresu tematycznego podejmowanego przez górników rzeźbiarzy

W wielickiej kopalni soli występuje liczna grupa rzeźb, która wychodzi tematycznie poza sferę *sacrum*, co jest wynikiem historycznego rozwoju turystyki i urządzania podziemnej trasy turystycznej. Materiały źródłowe, w tym księgi gości z osobistymi wpisami i opracowania, wskazują, że

kopalnia soli dość wcześnie przyciągała badaczy i podróżników, którzy opisywali swoje doświadczenia w pamiętnikach, zapiskach oraz ówczesnej prasie [np. Księgi zwiedzających kopalnię w Wieliczce – w zbiorach archiwum MŻKW; Rzepka 2011: 105–143, Piera 2018]. Zainteresowanie, jakim cieszyły się wielickie podziemia, zostało dostrzeżone przez zarządców przedsiębiorstwa i wpłynęło na rozwój turystyki, który przypadł na okres zaboru austriackiego [Konwerska 2020]. Wytyczono trasę dla odwiedzających oraz zaplanowano urozmaicenie wystroju, co przyczyniło się do pojawienia się nowych rzeźb wykonanych w soli. Prezentowana tematyka nawiązywała do ówczesnych realiów społeczno-politycznych. W tym okresie zaczęły pojawiać się tablice wykute w soli, które upamiętniały zasłużone osoby, jak również: pomniki, monumenty czy obeliski. Jedne z najstarszych obiektów były poświęcone panującej w wieku XVIII rodzinie Habsburgów. Do czasów współczesnych zachowały się jedynie nieliczne przykłady tych prac, czego ilustracją jest obelisk poświęcony ojcu cesarza Franciszka Józefa I – Franciszkowi Karolowi [Wolańska 2018: 78]. Tematy prac były zlecane górnikom przez zwierzchników, ale odnosiły się do ówczesnych realiów, dlatego zmiany polityczne i społeczne znajdowały swoje odzwierciedlenie w ich twórczości. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w twórczości rzeźbiarzy pojawiły się motywy narodowościowe – np. tablica poświęcona polskiemu lotnikowi Franciszkowi Żwirce i Stanisławowi Wigurze (lata 30. XX wieku) czy pomnik Kazimierza Wielkiego (1968) [Wolańska 2018: 51]. Należy jednak podkreślić, że tematyka często była narzucana i odpowiadała aktualnej sytuacji politycznej. Przykładem tego może być nieistniejąca już komora z rzeźbami poświęconymi Ruchowi Młodzieżowemu oraz Braterstwu broni (1945?), czy pomnik gen. K. Świerczewskiego (1966–67) [Wolańska 2018: 82]. W późniejszym okresie powstały np. pomniki Józefa Piłsudskiego (1997) czy Józefa Hallera (2008). Ponadto powstawały także rzeźby o neutralnej tematyce, które odwołują się do pracy górniczej lub znanych postaci, jak np.: pomnik cieśli górniczych (1966–67), pomniki Stanisława Staszica (1966–67), popiersie Juliusza Słowackiego (2002) czy tablice upamiętniające górników rzeźbiarzy (lata 90. XX wieku) [Wolańska 2018: 50–55].

Stopniowy rozwój turystyki oraz wieloletnia obecność kopalni w krajowym rejestrze zabytków [1976] i na międzynarodowej liście zabytków UNESCO [1978] pozwoliły na zaangażowanie części górników w nowe obszary aktywności. Współczesny wymiar zjawiska rzeźbienia w soli przez górników realizowany jest w kilku obszarach działań, które związane są

z turystyczną funkcją kopalni. Pierwszym z nich jest sprawdzanie stanu zachowania istniejących obiektów, które znajdują się na trasie turystycznej, oraz wykonywanie koniecznych prac renowacyjnych. Charakterystykę tej pracy opisał jeden z rozmówców:

znaczy pracownia [rzeźbiarska] cały czas się też zajmowała jakby konserwacją trasy turystycznej. Naszym zadaniem było przechodzić zawsze w poniedziałek trasę turystyczną i zobaczyć, co tam nie gra, coś jak wiadomo, że turyści chodzą – są różni. Więc coś tam ubijają, coś tam urwią, jakąś literkę. No to wszystko jakby jest nasza sprawa, no. Później zarządzanie trasy górniczej. Przecież to też jakby aranżacje i tak dalej to była w naszej gestii. I tak to się odbywa [R3–B.].

Kolejny zakres prac obejmuje tworzenie nowych obiektów i wprowadzanie ich w przestrzeń kopalni. Przykładem może być dekorowanie największej podziemnej kaplicy pod wezwaniem św. Kingi. Jest to miejsce, które niezmiennie odgrywa ważną rolę w społeczności górniczej, co wpływa na szczególne podejście do dbałości jej wystroju i stan zachowania. W jej obrębie pojawiają się nowe elementy, np. umieszczono pomnik papieża Jana Pawła II (1999), czy wykonano nowy stół ołtarzowy (2000), który zastąpił drewniany. Kaplica jest czynnym miejscem kultu, gdzie odprawiane są uroczystości religijne poświęcone górnikom – przykładem mogą być obchody najważniejszego górniczego święta Barbórki:

Nie wiem, jak teraz będzie, bo w ubiegłym roku była tylko grupka ludzi na mszy, ze względu na pandemię, natomiast wcześniej, jeszcze jak był ojciec Ludwik, to no była taka gala. To było... z reguły albo jakiś biskup przyjeżdżał. To jest takie... czuje się tą ważność taką [R3–B.].

Kaplica św. Kingi jest ponadto obiektem udostępnianym powszechnie, co umożliwia obserwowanie zmian zachodzących w tej przestrzeni.

Tematy poruszane wspólnie przez twórców wskazują, że w swej pracy odwołują się do ważnych symboli dla środowiska górniczego. Jednak współcześnie – podobnie jak w przeszłości – powstają również obiekty, które wykraczają poza sferę *sacrum* i odnoszą się do aktualnych wydarzeń oraz realiów społeczno-kulturowych. Przykładem interpretacji aktualnych wydarzeń i ważnych symboli górniczych w działaniach artystycznych górników są np.: płaskorzeźba wykonana z okazji rocznicy wpisania kopalni na listę UNESCO w 2008 roku [Wolańska 2018: 53], czy pomnik z okazji 100-lecia odzyskania niepodległości, w który wkomponowane są motywy górnicze, a finalnie został umieszczony w kopalni w 2022 roku [<https://tiny>].

pl/cfndh, data odczytu: 07.04.2023]. Jednym z elementów są także tablice pamiątkowe poświęcone pamięci górników rzeźbiarzy, które zostały wykute w ociosach kopalni. Współcześnie można także wyróżnić działalność twórczą górników, która wychodzi poza przestrzeń kopalni. Twórcy wykonują figurki, które pełnią funkcję pamiątek i są przygotowywane dla gości oraz na specjalne okazje np. rocznice i jubileusze – np. z okazji 70-lecia Klubu Sportowego „Górnik” Wieliczka (2017) czy rzeźba na 145-lecie powstania Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” (2017). Są to małe formy artystyczne, które tworzone są w większych ilościach:

A teraz bardzo dużo robi się rzeźb vipowskich, czyli no tam przyjeżdżają na Barbórkę, czyli żeby było coś do wręczenia, no to robimy 30-40-centrymetrowe [R3–B.].

Kolejną grupą prac stanowiących souveniry są rzeźby bezpośrednio nawiązujące do kultury górniczej np. postacie górników symbolizujące trud pracy człowieka pod ziemią. Jednym z powtarzających się motywów są też atrybuty górnicze, np. herb górniczy, którym są skrzyżowane młotki górnicze, tzw. żelazko i perlik; lampki górnicze; czako – nakrycie głowy będące częścią munduru galowego; czy też kufle stanowiące nieodłączny element wydarzeń, jakimi są karczmy piwne – które są czasem świętowania górników z okazji Barbórki. Dużą grupą obiektów są przedstawienia Skarbnika, który w wierzeniach prezentowany jest jako duch kopalni stojący na straży właściwego wykonywania pracy przez górników. Wedle podań nagradza on lub karze ich za określone zachowania pod ziemią [Janicka-Krzywda 1984: 11–30]. Jednym z częstych motywów w pracach górników są również figurki myszy, które w literaturze symbolizują dusze zmarłych górników lub czasem Skarbnika [Janicka-Krzywda 1984]. Ponadto myszy pod ziemią postrzegane są jako zwiastun bezpieczeństwa: *Zwierzęta szybciej reagowały na niebezpieczeństwo niż ludzie. Nie wiem czego to było wynikiem, jakiegoś wyczulenia, zmysłu. Tak myślę, że miały (mają) bardziej wyostrzone zmysły i dlatego szybciej reagowały* [R1–A.]. Myszy dostawały się do kopalni w wyniku zwożenia siana do końskich stajni, które znajdowały się pod ziemią. W trakcie przerw w pracy górnicy mogli je zobaczyć lub usłyszeć, ponieważ czekały na resztki jedzenia. Jeżeli jednak ich nie było lub uciekały w popłochu, oznaczało to zbliżające się niebezpieczeństwo, np. wybuch metanu. Dlatego obecność myszy była pożądana i również współcześnie jest kojarzona z bezpieczeństwem w kopalni. Opisane

powyżej przykłady ukazują, że górnicy rzeźbiarze poszukują inspiracji w otaczającej ich rzeczywistości i przestrzeni:

Jeżeli ja dostaję temat, to tak; na pewno sama sól inspiruje, inspiruje mnie też historia kopalni i jej pracowników. Ten... bogaty przekrój różnych zawodów górniczych, który był na przestrzeni wieków, to bardzo inspiruje. [...] Natomiast tata od zawsze... [...] no myślę, że przede wszystkim zachwyił się... rzeźbą z soli i... strukturą z samej soli, różnymi rodzajami, kolorami i tym, z jak, jak z tej soli można wydobyć jeszcze coś dodatkowo, czyli właśnie rzeźbę solną. On szukał inspiracji w samej soli właśnie, tych form, które tworzył, starał się dostosować do struktury soli, to sól narzucała mu często właśnie, sól taka jest, sól narzuca sama jakby pomysł na rzeźbę [R1-A.].

Zaprezentowane tematy, po które chętnie sięgają górnicy rzeźbiarze, stanowią najbardziej wyraziste przykłady wykreowanej przez wieki kultury górniczej. Dobór treści pokazuje, jakie elementy z przeszłości funkcjonują współcześnie w środowisku górniczym. To zarówno pamięć o trudzie pracy, nieprzewidywalności natury czy podkreślanie obecności w Wieliczce stanu górniczego poprzez elementy kultury materialnej i duchowej. Poprzez funkcję turystyczną pojawiła się możliwość rozszerzenia praktykowania rzeźbiarstwa solnego w nowej, postindustrialnej rzeczywistości, w jakiej przyszło istnieć kopalni soli. Jedną z form działalności górników rzeźbiarzy jest wykonywanie pamiątek, które są do nabycia w lokalnych sklepach. Są to zazwyczaj małe formy, które prezentują najbardziej rozpoznawalne motywy kultury górniczej, np. krasnale, ducha kopalni Skarbnika, górników przy pracy, beczułki z solą, figurki patronów. Jest to przykład włączenia się górników rzeźbiarzy w nową funkcję kopalni, jaką jest działalność turystyczna. Pozwala on na prezentację kultury górniczej szerszemu gronu odbiorców i utrwalenie określonych symboli górniczych w powszechnym odbiorze. Zwraca uwagę fakt, że obiekty, które znajdują się w kopalni lub są wykonywane jako prezenty – a nie w celu sprzedażowym – sprawiają wrażenie bardziej złożonych projektów, z większą liczbą detali oraz wyróżniają się dokładniejszym wykonaniem.

Innym przykładem działalności, występującym poza obszarem kopalni, jest wykonywanie rzeźb w ramach zamówień zewnętrznych. Są to przede wszystkim rzeźby dla parafii i różnych urzędów, które w ten sposób chcą zaprezentować swoje przywiązanie do tradycji górniczych występujących na tym obszarze. Przykładem jest monument wykonany przez wielickich górników z okazji 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości, który

znajduje się w Urzędzie Marszałkowskim w Krakowie [<https://tiny.pl/cfndt>, data odczytu:15.03.2023]. Twórcy realizują także zamówienia dla okolicznych parafii, czego przykładem jest figurka św. Jana Pawła II dla kościoła w miejscowości Siercza.

W działalności górników rzeźbiarzy zwraca uwagę powtarzalność tematów, które – poza nielicznymi wyjątkami – są związane z kulturą górniczą oraz regionem. Stosunek twórców do spuścizny przodków oraz ich interpretacja pracy może być rozpatrywana w kategorii współczesnych form ożywiania kultury górniczej. Tak postrzegane dziedzictwo jest postawą wobec przeszłości, która obejmuje także stosunek do niej, polegający na zaangażowaniu ich w proces produkcji kulturowej [Klekot 2016: 8]. W tym ujęciu dziedzictwo może przyjmować formę wielowarstwowego przedstawienia, które opiera się na zwiedzaniu, zarządzaniu, interpretacji czy konserwacji. Ponadto można je uznać za ucieleśnione akty pamięci oraz sposoby upamiętniania, umożliwiające negocjowanie i konstruowanie poczucia przynależności do miejsca [Smith 2006: 18]. Można zatem uznać, że poprzez swoją działalność górnicy rzeźbiarze pielęgnują poczucie przynależności do miejsca i stanu górniczego, jednocześnie wpisując się w funkcję turystyczną. Poprzez ich pracę twórczą kopalnia nie jest wyłącznie miejscem historycznych wydarzeń, ale przestrzenią, gdzie niezmiennie jest wytwarzana kultura górnicza, która wychodzi poza obszar kopalni i jest prezentowana szerszemu gronu odbiorców – dzięki turystyce.

3. Górnicy rzeźbiarze

Autorami rzeźb solnych w wielickiej kopalni są zawodowi górnicy. Na podstawie źródeł i zachowanych obiektów, część z twórców została zidentyfikowana, nie są jednak znani wszyscy górnicy rzeźbiarze. W przypadku najstarszych obiektów, np. kaplicy św. Antoniego, część autorów jest anonimowa, natomiast znani z nazwiska twórcy w większości byli i są rzeźbiarzami amatorami⁴. W kopalni przyjęto zasadę, że górnicy wykazujący chęci i talent mogli być oddelegowywani do pracy w pracowni rzeźbiarskiej. Nie zwalniało ich to jednak ze zwykłej pracy na stanowisku górniczym, jeżeli zaistniała taka potrzeba. Współcześnie rzeźbienie w soli jest kontynuowane przez nieliczną grupę rzeźbiarzy amatorów,

---

⁴Lista górników rzeźbiarzy została sporządzona przez A. Wolańską w pracy *Wiara i patriotyzm w rzeźbach wielickich górników*, Kraków 2018.

którzy – jak wskazuje poniższa wypowiedź – w niektórych przypadkach nie postrzegają siebie jako artystów:

samo chyba tak to powstało, że jak ktoś do nas ma przyjść z kolegów, to mówi: a to idźcie do artystów. A to artyści... A to artyści.... Nas tak nazywają, chociaż ja sam siebie nie uznaję za artystę, a za górnika, który rzeźbi amatorsko, nie mam wykształcenia [R1–A.].

Jednym z istotnych aspektów omawianego tematu jest również kwestia wielopokoleniowości pracy w kopalni. Opisywane przez Danutę Dobrowolską dziedziczenia zawodu górnika [Dobrowolska 1965: 104–106],współcześnie nie jest regułą. W przypadku respondentów w dwóch przypadkach są to reprezentanci kolejnych pokoleń rodzin górniczych i rzeźbiarzy. Wielopokoleniowe związki z kopalnią sprzyjają emotywnemu stosunkowi do przeszłości związanej z miejscem pracy czy wytworzoną kulturą. Możliwość czerpania z dorobku wcześniejszych pokoleń, można zatem rozpatrywać jako wartość, która wpływa na budowanie tożsamości i różnych form jej reprezentowania – przykładem może być kontynuowanie tradycji rzeźbienia w soli. Kontekst rodzinny – rozmowy toczone wokół tematu kopania, wspomnienia świąt górniczych, odwiedzanie podziemi czy obserwacja bliskich przy pracy – nadaje sens poczuciu przynależności do społeczności górniczej i odpowiedzialności za spuściznę przodków:

No to jest też [rzeźbienie w soli] oczywiście tradycja rodzinna, dlatego że mój tata pracował w kopalni i też na etacie górnika, chociaż, co ciekawe, był to jedyny górnik na etacie górnika-rzeźbiarza w historii kopalni. Tata przepracował tutaj do emerytury. Dużo po sobie zostawił i no ta rzeźba w soli czy w ogóle rzeźba i kopalnia u mnie w domu pojawiała się bardzo często [R1–A.].

Jeżeli chodzi o prostą linię, no to ja jestem bodajże ósmym pokoleniem wprost pracującym w kopalni. Bo nawet dziadek, zanim został urzędnikiem pocztowym, przez dwa tygodnie przepracował... dwa miesiące przepracował w kopalni. [...] To było tak, że zawsze wiadomo było, że mój pradziadek rzeźbił ze swoim bratem. Wiadomo było, że ojciec za młodu malował. Zawsze mi dawał pastele, bo miał ich... tego dużo [...], w związku z czym się interesowałem nawet jako małe dziecko, wiem, co to takiego jest i dlaczego. A na końcu jak kiedyś dawał mi do zabawy, ale nie instruował mnie w żaden, w żaden sposób nie wpływał na to, co było. To było to w jakiś sposób obecne [R2–M.].

Nawiązania do roli, jaką odgrywa rodzina w środowisku górniczym, pojawia się wielokrotnie, zarówno w materiałach prasowych [np. Panorama

Powiatu Wielickiego], opracowaniach [np. UNESCO, Mina i górnicy. 40 lat kopalni soli na liście UNESCO], jak i w przeprowadzonych badaniach. Szczególną uwagę zwraca rola ojca, który wprowadzał syna w przestrzeń kopalni, tajniki pracy z solą i występuje jako znaczący czynnik utożsamiania się rozmówców ze środowiskiem pracy. Ilustracją tych procesów są wspomnienia górników, w których są wprowadzani przez ojców w zakamarki podziemi, często niedostępne postronnym zwiedzającym:

Jako małe dziecko mnie często brał [tato] na dół do kopalni także... Podobno żeby, żeby się nie przeziębiał i żeby... żeby mi się lepiej oddychało i żeby było lepiej dla mojego zdrowia. No, ale jak sobie dziecko zażyczyło, żeby, że chce być na poziomie dziewiątym, to było na poziomie dziewiątym [R2–M.].

Postać ojca odgrywa ważną rolę, ponieważ to on starał się zainteresować swoim miejscem pracy członków rodziny. W zebranych materiałach pojawiają się wspomnienia, w których dzieci były zabierane do kopalni na szychtę⁵, czy też podsuwano im materiały artystyczne do działań twórczych. Był to również temat obecny w domowej rzeczywistości – w formie rozmów o sprawach bieżących w pracy, komentarzy do wydarzeń czy wspomnień. Jednym z przykładów są zachowane w pamięci relacje respondentów, opisujące przygotowania ojców do pracy i świąt górniczych:

Musiało... się odbywać, chcąc nie chcąc, w rytmie tych świąt górniczych, w których nawet ojciec musiał z racji, z racji stanowiska uczestniczyć. I to wiadomo było, że to jest, czy to będzie 1 maja, czy to będzie Barbórka, czy jakieś tam święto, to wiadomo było, że... co się z tym wiąże [R2–M.].

To było tak, że praktycznie każda uroczystość domowa, każda impreza domowa, na której był tata [śmiech] i czy znajomi, czy rodzina, temat kopalni był przez tatę zawsze poruszany. Dlatego, że on żył kopalnią. Naprawdę, jak można tak powiedzieć, to to była druga jego miłość. I ogromna pasja. Więc nigdy nie było tak, żeby się nie obyło bez, no, wspomnienia o kopalni, o rzeźbie, ale głównie właśnie o kopalni [R1–A.].

Przytoczone wypowiedzi prezentują, jak poprzez pracę ojców, wspomnianie innych członków rodziny i przeżywanie codzienności z kontekstem pracy w tle, uczestniczono w życiu kopalni. Stąd wśród wypowiedzi górników rzeźbiarzy pojawia się wiele odwołań do wspomnień z dzieciństwa, kiedy ich ojcowie czynnie pracowali w kopalni, co wpływało również na sferę

⁵ Szychta – zmiana robocza w kopalni.

domową. Jednym z procesów oddziałujących na kształtowanie postawy wobec spuścizny przodków jest gromadzenie pamiątek związanych z kopalnią – od bryłek soli, po pamiątkowe kufle górnicze czy mundur galowy:

Dla mnie. No, wydaje mi się, że świadczą [pamiątki] jakby o... o historii mojej rodziny. To znaczy o... o tym, że właśnie i ja, i mój tata, i dalsze pokolenia pracowały w kopalni, były z tym miejscem związane, fascynowało się tym miejscem... No jest to jakiś sentyment... do... nawet nie do samego przedmiotu, ale właśnie do przedmiotu, jako świadka tamtych czasów, ludzi, którzy byli związani z moją rodziną i z tym miejscem i jakby chciałbym to też gdzieś tam przekazać mojej rodzinie, moim potomkom [R1–A.].

Akurat, akurat mundur górniczy jest ważny dla mnie i tutaj chociażby z tego powodu, że nawet wiem, jak ojciec traktował, jaka to była rzecz ważna [R2–M.].

Zaprezentowane relacje wskazują na znaczenie postaci ojca w kształtowaniu pamięci jego dzieci, w której temat kopalni był stale obecny. Wyłania się z nich również obraz roli, jaką odgrywa wielopokoleniowy związek ze spuścizną górniczą. Rzeźbienie w soli przez kolejne pokolenia górników, które jest ich świadomym wyborem, można interpretować, jako przywiązanie do społeczności górniczej, sposób manifestowania określonej tożsamości i emotywną potrzebę pielęgnowania określonych tradycji. Akt pracy twórczej staje się elementem dziedzictwa, za które są odpowiedzialni jego depozytariusze. Rzeźbiarze świadomie kontynuują pracę artystyczną w soli, zachowują świadectwa przeszłości oraz interpretują tę działalność na nowo, wykorzystując do tego nowe narzędzia pracy i nowe źródła inspiracji:

[...] jest to miejsce związane z moją rodziną, tak jak mówiłem – od czwartego pokolenia... samo to już w jakiś sposób budzi we mnie sentyment do tego miejsca. Ale niesamowita historia tego miejsca i ludzi, którzy tutaj pracowali i zostawili po sobie no... taki wspaniały... takie wspaniałe miejsce... tyle pracy, którą tutaj zostawili. I nie tylko to, ale samo... nie tylko pracę tą... taką fizyczną, ale też jakby tą pracę artystyczną, czyli rzeźby, które możemy oglądać, więc do tego miejsca podchodzę bardzo sentymentalnie i z jakimś takim szacunkiem. I gdzieś buduje się taka powinność, żeby to miejsce pokazać innym pokoleniom i żeby zachować jak najwięcej tego, co jeszcze... jeszcze zostało i... i dbania o to. [...] Tata mi opowiadał o samej kopalni, pasjonował się kopalnią, jej historią, no i rzeźbą rzeczywiście, więc to u mnie w domu było bardzo często [R1–A.].

W badaniach nad dziedzictwem Janusz Barański podkreśla rolę, jaką odgrywają kategorie sprawczości i emotywności. Ich funkcje, które umożliwiają oddziaływanie na jednostki i grupy, wpływają na przeżywanie określonych emocji, co sprzyja uświadomionym wyborom elementów przeszłości i kreowaniu z nich nowych jakości [Barański 2019: 251]. Wypowiedzi respondentów często wskazują na emocjonalny stosunek do pracy i miejsca:

Znaczy ja myślę, że w ogóle tutaj, jak rozmawiam nieraz z kolegami: wszystko, co się dzieje we wnętrzu człowieka, to chyba zależy albo większość zależy od wrażliwości. Moja wrażliwość jest jakby ustawiona na sztukę, więc jakby tutaj mam możliwość bycia cały czas w tej sztuce. Ja wiem, że to jest amatorska sztuka [R3–B.].

Wybór, jakiego dokonują depozytariusze spuścizny górniczej, wskazuje z czym się obecnie identyfikują. Tym samym górnicy, którzy podejmują się pracy rzeźbiarskiej, czerpiąc z dorobku przodków, interpretują tę profesję na nowo i wyrażają w ten sposób przynależność do stanu górniczego. Dlatego w koncepcji dziedzictwa ważnym zagadnieniem jest problematyka tożsamości:

Dziedzictwo polega na negocjacjach – na wykorzystywaniu przeszłości, zbiorowych lub indywidualnych wspomnień do negocjowania nowych sposobów bycia i wyrażania tożsamości. W tym procesie obiekty dziedzictwa, miejsca lub instytucje, takie jak muzea, stają się kulturowymi narzędziami lub rekwizytami ułatwiającymi ten proces – ale same nie zastępują tego procesu ani działania [Smith 2019: 4].

4. Usankcjonowany dyskurs dziedzictwa

Utrzymywanie funkcjonowania pracowni rzeźbiarskiej przez instytucje kopalni działa w dwóch obszarach. Po pierwsze specyfika obiektu, który wykorzystywany jest turystycznie, wymaga określonych działań konserwatorskich w celu zachowania rzeźb i przestrzeni solnych. Dlatego formalne umożliwienie istnienia pracowni rzeźbiarskiej jest działaniem na rzecz ochrony spuścizny górniczej w obszarze dziedzictwa, które znajduje się w obrębie turystyki. Współcześnie wykonywane prace rzeźbiarskie przez górników można uznać za element określonego dyskursu, który podyktowany jest statusem kopalni, jako dobra narodowego i zabytku UNESCO. Jest to miejsce, które w oficjalnym dyskursie funkcjonuje jako wartość i jest chronione według przyjętych standardów. Kopalnia przedstawiana jest

jako miejsce ciężkiej pracy, poświęcenia, ale i bogactwa ukrytego w ziemi i znaczeń, jakie zostały wokół niej stworzone przez depozytariuszy. Przyjęcie oficjalnego dyskursu przez zarządców kopalni, który sytuuje ją jako dobro narodowe, wpisuje się w koncept *usankcjonowanego dyskursu dziedzictwa* [*authorized heritage discourse*]⁶, który opisuje Smith: „Usankcjonowany Dyskurs Dziedzictwa, hegemoniczny i profesjonalny dyskurs, który nacjonalizuje wartości dziedzictwa materialnego i uprzywilejowuje rolę posiadaczy wiedzy eksperckiej jako zarządców wszystkiego, co dobre w przeszłości” [Smith 2021: 20].

Smith podkreśla, że zinstytucjonalizowane formy ochrony opierają się na oficjalnych dyskursach, które przyjmują określoną wizję przeszłości. Specjalną rolę odgrywa tu dobór ekspertów, których zadanie polega na ochronie danego dziedzictwa. Analizując materiały prezentowane przez organy zarządzające kopalnią soli⁷, napotkać można informacje, jakie cele realizowane są w tym obiekcie: „Misją Kopalni soli „Wieliczka” jest: zachowanie dla przyszłych pokoleń i udostępnianie społeczeństwu pomnika historii i kultury Narodu Polskiego, unikalnego zabytku światowego dziedzictwa przyrody i techniki oraz miejsca kultu” [d’Obyrn 2017: 22]. Następnie podkreślana jest potrzeba ochrony podziemi, w tym poszukiwanie i wdrażanie nowych form zabezpieczeń. Kolejnym zadaniem jest udostępnianie – poprzez działalność turystyczną, leczniczą, edukacyjną i rozrywkową oraz podtrzymywanie górniczych tradycji [d’Obyrn 2018: 18–20]. Natomiast Muzeum Żup Krakowskich od początku swojego istnienia stawia przed sobą określone zadania, w myśl definicji przyświecającej instytucjom muzealnym: „Nakazem chwili stało się uratowanie tego, co było jeszcze do ratowania i wzbudzenie w społeczeństwie zainteresowania kopalnią wielicką – chlubnym pomnikiem trudu polskiego górnika” [Piotrowicz 2001: 25].

Misja zapoczątkowana przez Alfonsa Długosza, założyciela Muzeum Żup Krakowskich, została sformułowana w celach określonych już w pierwszym statucie z 1963 roku. Do zadań należy ochrona i popularyzacja bogatych

---

⁶Termin *authorized heritage discourse (AHD)* został przetłumaczony na j. polski jako: *usankcjonowany dyskurs dziedzictwa* w publikacji: L. Smith 2016: „*Zwierciadło dziedzictwa*”: *Narcystyczna iluzja czy wielokrotnione odbicie*, *Rocznik Antropologii Historii*, rok VI, (9).

⁷Kopalnia soli zarządzana jest przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, podległe Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz spółkę Kopalnia Soli S. A, która podlega Ministerstwu Energii.

dziejów górnictwa solnego w Polsce, postrzeganego jako trwałe dziedzictwo ludzkości [Statut MŻKW 1963: § 5]. Obie instytucje przyjęły dyskurs, który umieszcza kopalnię jako dobro narodowe, które należy chronić i udostępniać. Zastosowane metody na rzecz zachowania zabytkowej kopalni soli opierają się na odwołaniach do charakterystycznych symboli górniczego środowiska, m.in. munduru, herbu, patronów górniczych, trudu pracy, świąt górniczych, czy artystycznych działań górników rzeźbiarzy [<https://tiny.pl/cfndd>, data odczytu: 21.03.2023]. Jednym z takich przykładów są liczne nawiązywania do tradycji i historii w treściach prezentowanych na stronach internetowych [np. kopalnia.pl, muzeum.wieliczka.pl], w prasie [np. Panorama Powiatu Wielickiego] czy publikacjach zarządców obiektu, w których kopalnia przedstawiana jest jako dobro o szczególnej wartości dla narodu. Przykład wielickiego przedsiębiorstwa solnego pokazuje, że włączenie obiektu industrialnego w obszar turystyki wpłynęło na przyjęcie oficjalnego dyskursu, w którym miejsce to jest ukazane jako świadectwo historii górnictwa solnego w Polsce i wymaga ochrony.

Oficjalny dyskurs jest tworzony przez zarządców kopalni, którzy dla celów turystycznych sięgają po elementy przeszłości i prezentują górniczą spuściznę przy użyciu konkretnej narracji. W takim ujęciu prezentowanie materialnych świadectw kultury górniczej jest jedną z form przedstawiania przeszłości, która jest typowa dla procesu muzealizacji. W industrialnej przestrzeni kopalni zostały wytyczone trasy, które – wraz z dodatkową infrastrukturą – są przystosowane do przyjęcia zwiedzających. Przygotowany wystrój – w skład którego wchodzi przestrzeń, będące śladem pracy górników, rzeźby, maszyny górnicze, wystawy – ma za zadanie informować turystów o wielowiekowej pracy górników solnych i znaczeniu obecności kopalni soli na tym terenie. Muzealizacja przestrzeni kopalni soli ma eksponować znaczenie wydobycia soli i rolę, jaką odegrało przedsiębiorstwo w historii Polski. Przekaz idący za tak stworzoną narracją ma budować obraz kopalni soli w Wieliczce jako zabytku wyjątkowego, wyróżniającego się – również w skali międzynarodowej. Tym sposobem stworzono możliwość funkcjonowania dziedzictwa w obszarze turystyki lokalnej i globalnej. Należy nadmienić, że przekaz, jaki prezentuje oferta kopalni, jest kierowany do różnego typu turysty – od oferty dla dzieci, poprzez propozycję zwiedzania klasycznego, po szlak pielgrzymkowy. Próba dotarcia do tak szerokiego zakresu odbiorców przyczynia się do redukcji przekazywanych treści. Przykładem może być sama przestrzeń podziemi,

która nie prezentuje „pierwotnej” pracy górniczej – czyli wydobycia, nie mniej pozwala na zaznajomienie się z tematem historii górnictwa solnego.

Rzeźbienie w soli zostało włączone w usankcjonowany dyskurs dziedzictwa poprzez funkcję turystyczną. Górnikom rzeźbiarzom zlecane są prace zabezpieczające obiekty w kopalni oraz tworzenie nowych, wpisując się w narzuconą narrację. Ponadto w ramach funkcji turystycznej przygotowane są rzeźby, które są częścią komercyjnej działalności kopalni, dostępne dla każdego turysty. Umożliwia to aktywne funkcjonowanie górnikom rzeźbiarzom w rzeczywistości na nowo zinterpretowanej, w której realizowane są nowe zadania – jak wspomniane działania komercyjne.

5. Dziedzictwo oddolne

Rzeźbienie w soli można rozpatrywać jednak nie tylko jako jeden z oficjalnych dyskursów dziedzictwa, lecz jako przestrzeń indywidualnych, oddolnych praktyk depozytariuszy dziedzictwa. Jest to drugi obszar związany z podtrzymywaniem wielowiekowej tradycji rzeźbienia w soli. W tym przypadku wynika on z intencjonalnego wyboru depozytariuszy, u źródeł którego występuje stosunek do miejsca i przeszłości oraz indywidualne akty pamięci. Analizując działania górników rzeźbiarzy w Wieliczce, warto uwzględnić koncepcję dziedzictwa oddolnego [*vernacular heritage*], przedstawioną w książce *Heritage from below* Iaina J.M. Robertsona [Robertson 2012]. Autor zwraca uwagę na dwie perspektywy, które pojawiają się w trakcie analizy problematyki dziedzictwa w wymiarze lokalnym. Z jednej strony wskazuje na występowanie dziedzictwa, które jest aktywnie wyrażane poprzez obiekty wpisujące się w ramy wspomnianego wcześniej usankcjonowanego dyskursu dziedzictwa. Jednak z drugiej strony podkreśla występowanie prób podważenia oficjalnych narracji na rzecz osobistych wspomnień osób, które uważają się za depozytariuszy określonej spuścizny. W ujęciu Robertsona koncepcja dziedzictwa oddolnego pełni funkcję nadrzędną względem oficjalnie przyjętych narracji [Robertson 2012]. Podkreśla rolę jednostkowego podejścia i odbioru form treści i znaczeń w obszarze dziedzictwa.

Przykład działalności wielickich górników rzeźbiarzy wpisuje się w koncepcję dziedzictwa oddolnego, co wynika z kilku czynników. Przenosząc teorię Robertsona na grunt omawianego tematu, należy zwrócić się w stronę wypowiedzi respondentów, którzy funkcjonują zarówno w oficjalnym

dyskursie, jak również są indywidualnie zakorzenieni w lokalnej tradycji rzeźbienia w soli. Ważną rolę odgrywa w tym przypadku poczucie przynależności do społeczności górniczej, na które wpływają m.in. pamięć, doświadczenia rodzinne, stosunek do miejsca pracy, możliwość samorealizacji artystycznej i poczucia sprawczości w podtrzymywaniu spuścizny przodków oraz wpływania na współczesny kształt dziedzictwa górniczego. Elementy te pojawiają się w wypowiedziach, w których rozmówcy przywołują wspomnienia poznawania niedostępnych dla każdego zakamarków kopalni:

Normalnie przeciętny człowiek nie ma możliwości wejść do grot kryształowych, prawda. A my mamy [R3-B.].

Natomiast już tutaj pracując miałem tę możliwość, żeby zobaczyć coś poza trasą turystyczną [...] jak się tutaj przyjąłem to zdarzało się tak, że byliśmy np. z sztygarem gdzieś oddelegowani, żeby znaleźć jakiś element, jakiś kawałek soli, ciekawszy inny kolor i udało się wtedy rzeczywiście zobaczyć tę kopalnię poza trasą. No i to zrobiło na mnie ogromne wrażenie [R1-A.].

Wyrazem indywidualnej, oddolnej perspektywy w kształtowaniu dziedzictwa, wyrażonej poprzez praktykowanie rzeźbienia w soli, jest możliwość wpływania na poszczególne elementy wielickich podziemi. Jedną z sytuacji, która oddaje wernakularny stosunek do dziedzictwa górniczego, jest historia wykonania kopii rzeźby Augusta II. Jeden z górników rzeźbiarzy wyszedł z propozycją wykonania nowego obiektu na wzór oryginału, który uległ zniszczeniu wraz z upływem czasu. Opisana sytuacja jest przykładem odniesienia się do indywidualnych aktów pamięci:

No w zasadzie to spełnienie w rzemiośle solnym sobie sam zorganizowałem... przy okazji wykonania rekonstrukcji rzeźby Augusta II Mocnego z kaplicy. To był zupełny przypadek [...]. Ja te rzeźbę jeszcze pamiętam, bo pamiętam ją jako dziecko. Widziałem, jak destrukcja postępowała. Natomiast nigdy się nie interesowałem, jak ona wyglądała wcześniej. Co było wzorem [...]. Mniej więcej po trzech dniach od tamtej rozmowy przedstawiłem im moją rekonstrukcję malarską plus poparcie źródłowe [R2-M.].

Opisana historia zwraca uwagę na rolę wspomnień w pracy twórczej współczesnych górników rzeźbiarzy. Sięganie do zasobów pamięci – rodzinnej i indywidualnej – umożliwia wpływ na kształtowanie wyglądu współczesnej kopalni, kreowanie na nowo zinterpretowanej przeszłości. Robertson w prezentowanej koncepcji dziedzictwa oddolnego podkreśla

rolę pamięci zbiorowej, stosunku do miejsca i kwestii tożsamości w działaniu, jakie wyrażają depozytariusze dziedzictwa [Robertson 2012: 3]. Badacz wskazuje na rolę, jaką pełnią w praktykowaniu dziedzictwa „małe działania”, niekoniecznie bardzo widoczne i indywidualne zachowania, których źródła można odnaleźć w przywiązaniu do miejsca lub w wyniku przekazywanych treści przez kolejne pokolenia. Prezentowana koncepcja odsyła do znaczenia, jakie odgrywa pamięć – społeczna, zbiorowa i indywidualna – oraz wiedza społeczna, która zakorzeniona jest w działaniu, także w pojedynczych aktach. W takim ujęciu, rzeźbienie w soli funkcjonuje w pamięci zbiorowej nie tylko jako dowód historycznej przeszłości górniczej Wieliczki, ale także jako praktyka w obszarze dziedzictwa.

O związku pomiędzy dziedzictwem a pamięcią, relacji, jaka zachodzi pomiędzy nimi, wypowiadało się szereg badaczy, jak cytowani wcześniej Ashworth [Ashworth 2015] czy Macdonald [Macdonald 2013]. Dziedzictwo stanowi część ludzkiej tożsamości, natomiast pamięć jest narzędziem, które służy do jej kształtowania. To, jak ludzie postrzegają, mówią czy piszą o spuściźnie kulturowej, jest – przynajmniej częściowo, determinowane pamięcią [Ashworth 2015: 7]. Dlatego nie można pominąć tego aspektu w procesie kreowania współczesnej tożsamości górniczej. Omawiany przykład wskazuje na rolę indywidualnych wspomnień, często wynikających z wielopokoleniowej przynależności do rodzin górniczych. Kolejnym ważnym czynnikiem są także zbiorowe akty pamięci, które powstają w związku z przynależnością do określonej grupy zawodowej. Jacques Le Goff podkreśla, że pamięć to podstawowy element tożsamości indywidualnej i zbiorowej, której poszukują zarówno jednostki, grupy, jak i całe społeczeństwa, co można zaobserwować w gestach, rytuałach czy świętach [Le Goff 2007: 152–155]. Wskazuje, że choć pamięć opiera się na wydarzeniach historycznych, to każda jednostka ma prawo do własnej prawdy, tworząc tym samym swoje dziedzictwo. Inna badaczka, Sharon Macdonald, badając związki pomiędzy dziedzictwem, tożsamością i pamięcią, podkreśla natomiast, że: „pamięć sama w sobie – jako zbiór wspomnień – może stać się wyznacznikiem tożsamości” [Macdonald 2013: 26]. W jej ujęciu pamięć nie jest statyczna, nie musi być też wynikiem ciągłości wydarzeń historycznych, lecz jest doświadczeniem i procesem przekazywania wspomnień, co z kolei wpływa na budowanie wspólnotowości oraz zapewnia zarówno jednostkom, jak i zbiorowości, poczucie ciągłości, przynależności i bezpieczeństwa emocjonalnego. Tak rozumiana pamięć

w relacji wobec historii może być postrzegana przez jej depozytariuszy, jako bardziej prawdziwa [Macdonald 2013: 28]. Dzięki temu dziedzictwo, które jest świadomym procesem wyboru elementów przeszłości, wpływa na tworzenie kultury.

6. Znaczenie przestrzeni

Analizując zagadnienie rzeźbienia w soli przez wielickich górników, należy zwrócić uwagę na rolę przestrzeni, która odzwierciedla przeobrażenia dokonujące się w czasie. Jednym z elementów, który może wpływać na postrzeganie dziedzictwa, jest krajobraz, ponieważ poprzez realizowane w nim zadania uczestnicy działań nadają mu różne znaczenia [Robertson 2012]. Przytoczone w tekście wypowiedzi wskazują – nie zawsze wprost – na emotywny stosunek rozmówców do miejsca i do wykonywanej pracy. Liczne nawiązania do wspomnień sytuują kopalnię w centrum uwagi, przedstawiając ją jako miejsce mające szczególny wpływ na człowieka. Nadanie centralnego miejsca podziemiom sugeruje, że można przypisać im posiadanie swoistego *genius loci* – ducha miejsca, który ujawnia się „tu i teraz” – który jest równocześnie duchem przeszłości odczuwanym w zróżnicowany sposób:

Dzięki temu, że jako przewodnik miałem możliwość zobaczyć troszkę kopalni poza trasą turystyczną, tzn.... były takie wycieczki organizowane dla przewodników, do grot kryształowych, wycieki kopalniane, jeszcze jakaś chyba poza trasą, to coś już gdzieś tam, wtedy ta kopalnia... no zaczęła mi bardzo podobać ta poza trasą. [...] Chodzi o to właśnie, że te miejsca, takie gdzie... ludzie mają okazję wejść i przenieść się w czasie, to znaczy miejsca, które wyglądają tak jakby trzysta lat temu górnicy po prostu wyszli z komory, zostawili wszystko na miejscu i poszli, nie wiem, na przerwę śniadaniową czy tam obiadową jakąś [...] I to wrażenie takie, że... człowiek obcuje z czymś, no tak niesamowitym, z tą historią, z tą ciężką pracą ludzkich rąk,... z tymi podziemnymi niesamowitymi komorami i pustkami, no to robi ogromne wrażenie [R1-A.].

W postrzeganiu rozmówców kopalnia ukazuje się jako miejsce o specjalnym znaczeniu. Z jednej strony w ich świadomości jest to aktualne miejsce pracy, ale z drugiej wyłania się jej obraz jako świadectwa minionej świetności górnictwa solnego, będącego źródłem rozwoju kultury i religijności. Zmiany, jakie nastąpiły w funkcjonowaniu kopalni, w szczególności

zmniejszenie działań górniczych na rzecz turystyki, przyczyniły się do reinterpretacji przeszłości. Nowa funkcja przedsiębiorstwa wykorzystuje nawiązania do bogatej historii miejsca, praktyk religijnych, świętowania czy tradycji rzeźbienia w soli przez górników. Tym samym świadomość historycznego znaczenia wielickich podziemi i kulturowe ślady powstałe przez stulecia wpisują obiekt w obręb owego „ducha miejsca”, czyniąc z niego również przestrzeń chronioną [Tomaszewski 2012: 77]. Perspektywę ochrony zabytkowej kopalni można rozpatrywać w klasycznym ujęciu, w którym najistotniejsze są kwestie prawnokonserwatorskie. Jednak w ujęciu antropologicznym *genius loci* łączy to, co duchowe i przyziemne [Copik: 2013], umożliwiając łączenie warstwy symbolicznej, która nadana jest kopalni soli z tym, co bezpośrednio zauważalne. Jeden z respondentów podsumowuje pracę w kopalni w następujących słowach:

No, muszę powiedzieć szczerze, że moja żona to się śmieje, że jak mam zły dzień albo dobry dzień, albo jak już... ja nie dam rady siedzieć w domu. Wtedy mówię: idę do pracowni. I koniec. I po prostu idę i tutaj się spełniam. Tutaj odpoczywam, tutaj jakby no jestem w tym centrum, że tak powiem [R3–B.].

O postrzeganiu wyjątkowości danego miejsca świadczy także występowanie licznych warstw kulturowych, odczucie przez depozytariuszy historycznej głębi, czy wielogłosowa pamięć [Copik 2013: 106]. Rzeźbienie w soli jest w tym przypadku połączeniem między współczesnym światem a kulturą górniczą. W przypadku Wieliczki obecne działania skoncentrowane są wokół funkcji turystycznej oraz zabezpieczającej obiekt, i stanowią jeden z kręgów aktywności depozytariuszy dziedzictwa górniczego. Wywiady etnograficzne przeprowadzone wśród respondentów wykazały, że do wykonywania tej profesji konieczny jest silny związek z kopalnią oraz potrzeba tworzenia. Swoiste ukorzenienie w miejscu pracy pozwala bowiem na reinterpretację spuścizny przodków i wyrażenie jej w nowy sposób, konstruując jednocześnie współczesną tożsamość górniczą. Działania reprezentowane przez górników rzeźbiarzy wpisują się we współczesne praktyki kulturowe i związane z nimi wartości.

Zakończenie

Zebrany materiał źródłowy oraz badawczy wskazuje, że rzeźbiarstwo solne w Wieliczce wpisuje się w kategorie charakteryzujące obszary dziedzictwa, które ujawniają się m.in. poprzez świadome praktykowanie profesji

rzeźbiarskiej przez górników, wybór określonych elementów z dorobku przodków oraz interpretowanie ich i wykorzystywanie na użytek terażniejszości. Istotnym zagadnieniem jest stosunek do przestrzeni, ponieważ funkcjonowanie kopalni stanowi kontekst do interpretacji rzeczywistości, a co za tym idzie – wpływa na kształtowanie tożsamości subkultury górniczej. Znaczącym procesem jest także sięganie do zasobów pamięci indywidualnej i zbiorowej związanej z subkulturą górniczą, która wpływa na kształtowanie tożsamości grupy zawodowej. Ujawnia się to w szeregu działań podejmowanych przez górników rzeźbiarzy – od prac konserwatorskich, po szukanie inspiracji dla indywidualnych projektów artystycznych. Twórcy podejmujący się pracy rzeźbiarskiej w wielickiej kopalni wykazują emotywnie przywiązanie do górniczej spuścizny. Z jednej strony podtrzymują zachowane świadectwa przodków, ale również reinterpreterują je w swojej działalności twórczej. Badania nad dziedzictwem górniczym wykazały ponadto znaczącą rolę, jaką odgrywa poczucie sprawczości, które realizuje funkcje tożsamościowe i enkulturacyjne [Barański 2019: 255]. Na uwagę zwraca także występowanie współczesnych przykładów rzeźbienia w soli równoległe w dwóch obszarach – usankcjonowanym dyskursie dziedzictwa oraz dziedzictwie oddolnym. Pierwszy z nich wyraża się w ustalonych działaniach, które prezentowane są poprzez muzealizację przestrzeni kopalni. W tym przypadku kluczową rolę odgrywają funkcje: turystyczna i konserwatorska – które koncentrują się wokół prezentacji i ochrony istniejących już symboli górniczej pracy, wyrażonych w rzeźbach oraz z góry przyjętej narracji. Drugi obszar praktykowania dziedzictwa górniczego Wieliczki ujawnia się w koncepcji dziedzictwa oddolnego. W tym przypadku kluczową rolę odgrywają indywidualne doświadczenia górników rzeźbiarzy, osobiste wspomnienia, utożsamianie się ze spuścizną przodków. Świadomość własnej spuścizny kulturowej – w której można poszukiwać ukrytych znaczeń – umożliwia wykorzystanie elementów przeszłości w kształtowaniu terażniejszości oraz przyszłości. Dziedzictwo oddolne ujawnia się więc w indywidualnych działaniach górników rzeźbiarzy, które nadają sens ich współczesnej obecności w wielickiej kopalni soli. W działaniach górników współcześnie praktykujących rzeźbiarstwo uwidaczniają się procesy wpisujące się zarówno w obszar usankcjonowanego dyskursu dziedzictwa, jak również w koncepcję dziedzictwa oddolnego, na co wskazuje różnorodność podejmowanych przez twórców działań.

Nowa funkcja kopalni, w której pełni rolę zabytku wykorzystywanego w obszarze turystyki, przyczyniła się do reinterpretacji działań twórczych górników rzeźbiarzy. Sprzyja to wyjściu poza sferę *sacrum* i poszukiwaniu nowych form prezentacji symboli górniczych. Uwidacznia się to poprzez dbanie o obiekty prezentowane na trasie turystycznej oraz tworzenie pamiątek dla szerokiego grona odbiorców – co również wpisuje się w obszar dziedzictwa. Ponadto górnicy rzeźbiarze realizują własne projekty wychodzące poza przestrzeń kopalni i prezentowane są np. w kościołach czy instytucjach miejskich. Indywidualna potrzeba tworzenia łączy się z postrzeganiem przez depozytariuszy konieczności zachowania istniejących już obiektów dla potomności. Przykładem są zabiegi konserwatorskie, które mają na celu ochronę już istniejących obiektów, będących symbolami górniczej historii i kultury. Działania górników rzeźbiarzy, które są jedną z form ukazywania wiedzy i znaczeń o górniczej społeczności i jej kulturze oraz manifestowaniem określonej tożsamości, sprzyjają współczesnemu kreowaniu kultury górniczej.

Bibliografia

Ashworth Gregory

2015: *Planowanie dziedzictwa*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

Barański Janusz

2019: *Spiski regionalizm. Uwagi o tradycji, dziedzictwie i meta kulturowości*, „Rocznik podhalański”, Tom XIV.

Bęben Artur

2008: *Górnicza lampa się pali. O tradycjach górniczych i hutniczych w Akademii Górniczo Hutniczej i nie tylko*, Kraków: AGH.

Bogucka Małgorzata

1997: *Ubiór górniczy na ziemiach polskich*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Copik Ilona

2013: *Genius loci jako figura antropologiczna – transformacje znaczeniowe, konteksty interpretacyjne*, „Transformacje. Pismo interdyscyplinarne”, nr 1–2 (76–77), s. 92-108.

Dobrowolska Danuta

1958: *Górnicy salinarni w Wieliczce i ich kultura w latach 1880–1939: studium historyczno-socjologiczne załogi robotniczej*, Kraków: PAN.

Długosz Alfons

1958: *Wieliczka, Magnum Sal, jako zabytek kultury materialnej*, Warszawa: Arkady.

d'Obyrn Kajetan

- 2017: *Rola obiektu pogórniczego w kulturowym dziedzictwie regionu*, „IV Konferencja Muzeów Górniczych i Skansenów Podziemnych w Polsce”, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Eliade Mircea

- 2005: *Święty obszar i sakralizacja świata*, [w:] *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. L. Kolankiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Gołębiowska Maria

- 2004: *Sensotwórcza rola ciała w samopoznaniu według Maurice'a Merleau-Ponty'ego*, *Teksty Drugie*, 1–2, s. 237–251.

Janicka-Krzywda Urszula

- 1984: *Legendy wielickie*, Kraków: Oddział Akademicki PTTK.

Jodłowski Antoni

- 1988: *Dzieje Żup Krakowskich*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.
2000: *Żupa solna w Wieliczce*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.
2001: *50 lat Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Kalwajtys Elżbieta

- 1996: *Kaplica św. Antoniego w kopalni soli w Wieliczce*, [w:] *Studia i Materiału do dziejów żup solnych*, red. A. Jodłowski, Wieliczka: Muzeum żup Krakowskich Wieliczka, Tom XIX.

Klekot Ewa

- 2016: *Dziedzictwo i jego antropologia*, „Rocznik Antropologii Historii”, Tom VI, s. 7–13.

Kolasa Krystyna

- 1990: *Geologia złoża soli w rejonie muzeum*, [w:] *Studia i Materiału do dziejów żup solnych*, red. A. Jodłowski, Wieliczka: Muzeum żup Krakowskich Wieliczka, Tom XVI.

Konwerska Barbara

- 2016: *Kaplica św. Antoniego w Kopalni soli w Wieliczce*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.
2020: *Ruch turystyczny w kopalni soli Wieliczka w okresie zarządu austriackiego (1772–1918)*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Kowalski Piotr

- 2007: *Kultura magiczna. Omen, przesąd, znaczenie*, PWN.

Kuc Teresa

- 1990: *Przegląd dotychczasowych badań geologicznych złoża solnego Wieliczki*, [w:] *Studia i Materiału do dziejów żup solnych*, red. A. Jodłowski, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, Tom XVI.

Le Goff Jacques

- 2007: *Historia i pamięć*, tłum. A. Gronowska, J. Stryczyk, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Ligęza Józef

1958: *Ludowa literatura górnicza*, Opole: Wydawnictwo „Śląsk”.

Lowenthal David

1996: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, New York: Cambridge University.

Łojek Stanisław

2017: *Hermeneutyczna koncepcja podmiotu Martina Heideggera*, „Analiza i Egzystencja”, nr 40.

Macdonald Sharon

2013: *Memorylands. Heritage and Identity In Europe Today*, London–New York: Routledge.

Maciejczak Maciej

2001: *Świat według ciała w fenomenologii percepcji M. Merleau-Ponty’ego*, Warszawa: IFiS PAN.

Merleau-Ponty Maurice

2001: *Fenomenologia precepcji*, Warszawa: Aletheia.

Niedźwiedź Anna

2020: *Religious heritages as spatial phenomena: Constructions, experiences, and selections*, “Anthropological notebooks”, Vol. 26, Issue 3, pp. 1–16.

Piera Małgorzata

2018: *Amerykanin w wielickiej kopalni soli*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Piecha-van Schagen Beata

2019: *Kult świętej Barbary wśród górników kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, Zabrze: Wydawnictwo Muzeum Górnictwa Węglowego.

Piotrowicz Stanisław

2001: *Działalność naukowo-badawcza i gromadzenie zbiorów*, [w:] *50 lat Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka*, red. A. Jodłowski, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Poborski Józef

1965: *Historyczny rozwój poglądów na budowę geologiczną złoża solnego Wieliczki*, [w:] *Studia i Materiały do dziejów żup solnych*, red. A. Jodłowski, Wieliczka: Muzeum żup Krakowskich Wieliczka, Tom I.

Płatek Piotr

1981: *Dwa światy. Zbiór opowiadań, gawęd, legend i reportaży o górnikach i najwspanialszej w świecie tysiącletniej kopalni soli w Wieliczce*, Toronto.

Robertson Iain J.M.

2013: *Heritage form below*, London & New York: Routledge.

Rzepka Leszek

2011: *Słynne osobistości zwiedzające kopalnię wielicką w latach 1774–1974*, [w:] *Studia i Materiały do dziejów żup solnych*, red. A. Jodłowski, Wieliczka: Muzeum żup Krakowskich Wieliczka, Tom. XXVII.

Simonides Dorota

1988: *Górnicy stan w wierzeniach, obrzędach, humorze i pieśniach*, Katowice: Śląski Instytut Naukowy.

Smith Laurajane

2006: *Uses of heritage*, London & New York: Routledge.

2016: „Zwierciadło dziedzictwa”: *Narcystyczna iluzja czy zwielokrotnione odbicie*, Rocznik Antropologii Historii, rok VI, (9), ss. 25–44.

2019: *Emotional heritage*, London & New York: Routledge.

Stabrawa-Powęska Kinga

2020: *Religijność jako jeden z elementów dziedzictwa kulturowego Wieliczki*, [w:] *Studia i Materiały do dziejów żup solnych*, red. J. Godłowski, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, Tom XXXIV.

Tomaszewski Andrzej

2021: *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

Wesołowska Agnieszka

2008: „Świat przeżywany” a doświadczenie estetyczne w filozofii Merleau-Ponty’ego, [w:] „Sztuka i filozofia”, nr 33, s. 70–90.

Wolańska Agnieszka, Skubisz Marek

2016: *Krzyż i sól, Dziedzictwo wiary wielickich górników*, Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka.

Wolańska Agnieszka

2018: *Wiara i patriotyzm w rzeźbach wielickich górników*, Wieliczka: Kopalnia Soli „Wieliczka”.

Wolek-Kocur Barbara

2008: *Źródła górniczego kultu św. Barbary*, [w:] *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, red. P.P. Zagożdżon, M. Madziarz, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.

2018: *UNESCO, Mina i górnicy. 40 lat kopalni soli na liście UNESCO*, red. M. Szczepa, Wieliczka: Kopalnia Soli „Wieliczka”.

Statut Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, <https://bip.malopolska.pl/muzeumwieliczka,m,274030,akty-prawne.html>

Archiwum

1774–1793: *Księga zwiedzających kopalnię w Wieliczce* – w zbiorach archiwum MŻKW, Akta Salinarne sygnatura AS/243, źródła niepublikowane.

Strony internetowe

wieliczka.naszemiasto.pl

www.kopalnia.pl

<https://tiny.pl/cfndh>

<https://tiny.pl/cfndt>

<https://tiny.pl/cfndd>

Prasa

Panorama Powiatu Wielickiego.

Źródła niepublikowane

Charkot Józef, Skubisz Marek, *Studia konserwatorskie dla podziemnych wyrobisk kopalni soli w Wieliczce*, źródła niepublikowane, przechowywane w Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka

Materiał empiryczne

Wywiady etnograficzne przeprowadzone z górnikami rzeźbiarzami w kopalni soli w Wieliczce, przeprowadzone w latach 2021–2022:

R1–A – rozmówca nr 1.

R2–M – rozmówca nr 2.

R3–B – rozmówca nr 3.

Kinga Stabrawa-Powęska

Salt sculpture as an example of mining heritage in Wieliczka

One of the characteristic elements of the interior design of the Wieliczka Salt Mine are sculptures made of salt. The phenomenon of carving in salt popular with Wieliczka miners contributed to the attempt to describe this process. The research problem raised in this paper is to determine whether salt carving can be considered an element of the mining heritage of Wieliczka, or whether - in general - it fits into the categories defined for the area of heritage, understood as a process in which elements of the past are consciously transformed for contemporary use and can manifest themselves in different ways. The transformations that have taken place in the city and in the mine, especially the significant reduction of the mining sphere for tourism, have contributed to transformations in the cultural area, including the evolution of mining practices. The text analyzes this issue based on the literature and empirical materials collected during field research.

Keywords: Wieliczka, salt mine, salt sculpture, collection